

**MEMÒRIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
PREVENTIVA EFECTUADA
A LA PLAÇA JOSEP M. FOLCH I TORRES, 1 / CARRER
REINA AMÀLIA, 24B-38 / HORT DE LA BOMBA, 2-6 /
ABAT SAFONT, 5-11 / SANT PAU, 103B-118 /
LLEIALTAT, 1-9, 2B-6B (BARCELONA)**

**(Dates de la intervenció: 20 d'octubre al 7 de novembre
del 2008)**

Codi MHCB 113/08

**Realització: ATICS SL
Direcció: Albert Velasco Artigues**

Barcelona, novembre del 2008

Índex

Fitxa tècnica-----	3
1. Introducció -----	4
2. Situació geogràfica-----	5
3. Context històric i antecedents arqueològics -----	7
4. Motius i objectius de la intervenció -----	12
5. Mètode de treball -----	13
6. Descripció dels treballs realitzats -----	14
7. Conclusions-----	15
8. Bibliografia -----	16

ANEXES

- Fitxes estratigràfiques
- Planimetria
- Documentació fotogràfica

NOM DE LA INTERVENCIÓ	Plaça Josep M. Foch i Torres, 1 / Carrer Reina Amàlia, 24B-38 / Hort de la Bomba, 2-6 / Abat Safont, 5-11 / Sant Pau, 103B-118 / Lleialtat, 1-9, 2B-6B
UBICACIÓ	Barri del Raval. Districte de Ciutat Vella, Barcelona
COORDENADES UTM Fus31N amb Datum ED50 (UB/ITC)	X: 4305512 Y: 4581084 Z: 7,90 m.s.n.m.
CONTEXT	Zona urbana
TIPUS D'INTERVENCIÓ	Preventiva terrestre
CLASSE D'ACTIVITAT	Control i/o excavació
DATES D'INTERVENCIÓ	20 d'octubre al 7 de novembre del 2008
PROMOTOR	FECSA-ENDESA
EQUIP TÈCNIC	Albert Velasco Artigues, arqueòleg director

1. Introducció

La intervenció arqueològica preventiva de la qual tracta la present memòria, s'ha dut a terme arrel de la necessitat per part de l'empresa FECSA-ENDESA de realitzar un seguit de rases que permetin la instal·lació d'una nova línia de baixa tensió a la plaça Josep M. Foch i Torres, 1 / Carrer Reina Amàlia, 24B-38 / Hort de la Bomba, 2-6 / Abat Safont, 5-11 / Sant Pau, 103B-118 / Lleialtat, 1-9, 2B-6B, de la ciutat de Barcelona. L'obra ha estat duta a terme per l'empresa CANALIZACIONES E INSTALACIONES DEL LOBREGAT (CIL) i respon al núm. de llicència BAFECZ849N2W-A.

Donat que aquest indret s'inclou en una zona d'interès arqueològic i alt valor històric, es va creure oportuna la necessitat d'intervenir-hi arqueològicament, realitzant-se un Projecte (codi MHCB 113/08) coordinat pel Museu d'Història de la Ciutat, de l'Ajuntament de Barcelona, i encarregant-se la gestió arqueològica a l'empresa **ATICS, S.L.** La direcció tècnica ha estat duta a terme per l'arqueòleg Albert Velasco Artigues, i ha comptat amb la supervisió del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

Els treballs en qüestió han estat realitzats entre els dies 20 d'octubre i 7 de novembre del 2008.

2. Situació geogràfica

Com ja hem dit a l'apartat anterior, la intervenció arqueològica s'ha realitzat a la plaça Josep M. Foch i Torres, 1 / Carrer Reina Amàlia, 24B-38 / Hort de la Bomba, 2-6 / Abat Safont, 5-11 / Sant Pau, 103B-118 / Lleialtat, 1-9, 2B-6B, del barri del Raval, dins el districte de Ciutat Vella, de Barcelona. El terme municipal de la ciutat es troba conformat per la plana que delimiten pel S i pel N respectivament, els rius Llobregat i Besòs, amb els seus respectius deltes. El costat NW es troba delimitat per la serra de Collserola, pertanyent a la Serralada Litoral, i que té com punt dominant el Tibidabo; als seus peus trobem altres turons de menor rellevància com ara el turó de la Rovira, el turó de la Peira, el del Carmel i el del Putxet, entre d'altres. Finalment, la mar Mediterrània delimita la plana pel SE.

En aquesta plana quasi completament urbanitzada avui, es destaquen unes zones clarament diferenciades:

- a) El nucli antic, actual districte de Ciutat Vella, que restà emmurallat fins a mitjans del s. XIX. Proper a la mar, està dominat en el seu costat sud pel gran promontori de Montjuïc, que s'aixeca suaument sobre el pla i cau brusquement sobre la mar, facilitant així la defensa del litoral. En aquesta zona hi podem diferenciar tres àrees:
 - un nucli central, sobre l'anomenat *Mons Taber*. Fou sobre aquest petit puig calcari on es va establir la primigènia ciutat romana que més tard donaria lloc a l'actual Barcelona, la *Colonia Iulia Augusta Paterna Faventia Barcino*.
 - al voltant d'aquest nucli central trobem tot un seguit de petites viles que es van formar en època medieval, dins el perímetre de les muralles aixecades al s. XIII. Aquestes viles noves són els actuals barris coneguts amb els noms de les esglésies que els centralitzen: del Pi, de Santa Anna, de Santa Maria del Mar, de Sant Pere i de la Mercè o dels Còdols.

- els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir, la Rambla i el Raval, començaren a ser urbanitzats quan quedaren inclosos dins del tercer recinte fortificat, que es bastí al llarg de la segona meitat del s. XIV.
- b) Una sèrie de petits nuclis de poblament més densos, antics pobles forans creats a l'entorn de la ciutat, sense possibilitat d'aproximar-se a la Barcelona emmurallada per evidents raons estratègiques. No serà fins a darreries del s. XIX, una vegada enderrocades les muralles, que aniran essent annexionats a la ciutat; així, serà Sarrià la darrera de les vil·les incorporades a la ciutat, ja a principis del s. XX.
- c) Una àmplia zona quadriculada, de carrers amples, planificada a la segona meitat del s. XIX (l'Eixample del pla Cerdà), quan caigueren les muralles medievals que impedièn el creixement urbanístic de la ciutat. L'Eixample va representar la unió entre la Barcelona vella i els municipis del Pla (que, com ja hem dit, acabarien formant part de la ciutat a partir de la fi del segle).

Així doncs, el barri del Raval, zona que en aquest treball ens interessa, queda enclavat a la part meridional del districte de Ciutat Vella, un sector amb una fisonomia urbana que no quedarà fixada de manera definitiva fins el s. XIX, fruit d'un procés històric que passem a analitzar en el proper apartat.

3. Context històric i antecedents arqueològics

Context històric

Actualment el barri del Raval de Barcelona es troba delimitat perfectament, en tots els seus costats, per tots aquells carrers i avingudes que segueixen el traçat de l'antiga línia de muralles. Així trobem un límit al nord que el conformarien les Rambles, on es situaria el cinturó de muralles bastit durant el s. XIII i que encara no englobava el barri; el límit al costat oest el situaríem al carrer de Pelai, que també coincideix amb el cinturó de muralles que ja va protegir el barri a partir del s. XIV; pel sud, el Raval quedaria delimitat per les rondes de la Universitat i de Sant Antoni, que igualment coincideixen amb el traçat de les fortificacions del s. XIV, les quals seguirien per l'actual avinguda del Paral·lel fins arribar a les Drassanes, que marcarien el límit oriental del barri.

Pel fet d'haver estat tradicionalment una zona allunyada dels centres institucionals i administratius de la ciutat, així com dels centres comercials i de negocis, l'entramat urbà definitiu de la zona no es va acabar de conformar fins ben entrat el s. XIX. Ja en època romana, el que coneixem com el Raval, quedava situat fora de les muralles i no serà fins la fundació del monestir de Sant Pau del Camp cap el 914 que no començarem a documentar un contingent poblacional important en aquest indret. És un fenomen constatat també al voltant de tot el nucli urbà de l'antiga Barcino, ja des del s. IX, però sobretot entre els ss. X i XII, que suposa el sorgiment de nous nuclis de població, les villes noves, al voltant de centres d'ordre econòmic o religiós, normalment esglésies de les quals prenen la nomenclatura. D'aquesta manera s'originarà el que es va passar a conèixer com a vilanova de Sant Pau, una vilanova amb una base econòmica agrícola i ramadera, similar a la de les vilanoves dels Arcs, de Sant Cugat, o de Sant Pere, però diferent de la de Santa Maria i de la Bòria, més properes al mar i dedicades a l'activitat comercial i portuària. Aquest procés és propiciat per la bonança agrícola del període i a la qual més tard s'afegirà l'apogeu comercial dels segles posteriors.

El desenvolupament ràpid d'aquestes vil·les noves va provocar que quedés obsolet l'antic perímetre de muralla de la ciutat romana, construint-se un nou cinturó emmurallat al llarg del s. XIII que tancava la ciutat per les Rambles i que, per tant, no va incloure els terrenys del Raval, que haurà d'esperar fins la construcció del tercer cinturó, ja durant la segona meitat del s. XIV, per quedar inclòs definitivament en l'entramat de la ciutat. Tot i així, la ja esmentada llunyania dels centres institucionals i econòmics del municipi, van provocar que fins ben entrat el s. XVIII, el barri es presentés com a un territori d'horts i petites explotacions agrícoles vinculades a famílies nobles o a institucions religioses que les arrendaven a camperols de la zona. L'entramat urbà es centrava al voltant de tres eixos conformats pel carrer de Sant Pau, el carrer de Tallers i el carrer de l'Hospital que comunicaven amb les portes de la muralla. Igualment, es notable l'existència de moltes institucions conventuals (el convent dels Àngels, el de Bonsuccés o el d'Elisabets) , sobretot a partir del s. XVI, així com d'institucions de caire docent o assistencial (com ara l'Hospital de la Santa Creu, ja existent al s. XIV, o la casa de la Misericòrdia). Però a partir del s. XVIII, el creixement demogràfic i econòmic i l'arribada de l'activitat industrial que ja no tenia cabuda dins els antics barris gremials de Barcelona, sobretot al de Sant Pere, provoca una profunda transformació al territori que aquí ens ocupa; el Raval serà ara una zona amb amplis terrenys edificables, la qual cosa suposa la formació de la xarxa urbana en part encara visible avui en dia, i que quedarà clarament definida durant el s. XIX.

Intervencions anteriors

El pla de millores dut a terme per les autoritats municipals al barri, sobretot a partir de la dècada dels noranta, i que té com a obra més important l'obertura de la Rambla del Raval amb la finalitat d'aconseguir descongestionar un sector de la ciutat amb molta escassetat d'espais oberts, ha propiciat diferents intervencions arqueològiques que antecedeixen i emmarquen els treballs que aquí ens ocupen. Així, ja entre el 1988 i el 1989 s'excava en extensió el solar situat a la part posterior de Sant Pau del Camp, podent-se documentar la zona d'emmagatzematge d'una vil·la romana i part d'una necròpolis dels ss. IV-VI

amb tombes de tegulae de les quals es pogueren excavar unes 20 (GRANADOS, 1991). Seguidament, el 1991, amb motiu de la construcció de la caserna de la Guàrdia Civil al mateix carrer de Sant Pau, es van poder documentar 32 enterraments més pertanyents a la mateixa necròpolis documentada el 1989, així com diferents establiments habitacionals pertanyents al període neolític (finals del V mil·lenni-IV mil·lenni aC) i a l'Edat del Bronze (II mil·lenni-principis del I mil·lenni aC)(VV.AA., 1993).

Les reformes que es van dur a terme dins del recinte del monestir de Sant Pau el 1997 van permetre documentar tres nous enterraments tardorromans, així com un paviment en opus signinum possiblement pertanyent a un edifici eclesiàstic anterior al que podem veure avui en dia. Igualment, la construcció d'un bloc d'edificis al carrer de Sant Pau, va donar l'ocasió de documentar entre novembre del 1998 i març del 1999 diferents sitges i pous pertanyents a algun assentament alt imperial, juntament amb 26 tombes més que es pogueren afegir a les excavades en les campanyes anteriors (ARTIGUES, 2001). Dues noves tombes van aparèixer en el control d'unes rases situades a la mateixa zona el 2000 (MARTIN, 2000).

Més recentment, fruit de les obres per construir la nova seu de la Filmoteca de Catalunya entre d'altres serveis, s'ha dut a terme l'excavació en extensió i en diferents campanyes, de l'anomenada illa Robadors (formada pels carrers de Sant Josep Oriol, Robadors, Sant Rafael i la Rambla del Raval), havent-se documentat diferents restes dels ss. XVI al XVIII relacionades amb l'activitat agrícola (PIERA, 2005) (MORENO, 2007), i diferents pous del amortitzats en períodes baixmedievals. Els treballs, però, encara continuen a hores d'ara, podent-se observar l'existència de diferents restes assignables a l'edat del Bronze, i part de la trama urbanística baixmedieval del carrer de Robadors.

Cal fer esment també dels treballs duts a terme al solar existent entre els carrers de Nou de la Rambla, de l'Om i de les Tàpies, on s'han documentat diferents restes pertanyents a períodes del Neolític antic (BORDAS, 2006), a les quals afegirem les restes neolítiques documentades durant l'excavació del solar situat a la cantonada del carrer de la Riereta amb el de Sant Pau

(GONZÁLEZ, 2005) i les que actualment es troben en procés d'excavació al solar existent entre els carrers de la Reina Amàlia, Lleialtat i Carretes.

Per acabar, com a referència a la documentació de les estructures defensives de la ciutat que van marcar tota aquesta zona urbana fins el s. XIX, destaquem l'excavació del solar situat a la Ronda de Sant Pau durant l'any 2002, que va deixar a la llum un pany de 16m de la muralla del s. XIV (SALES, 2002).

4. Motius i objectius de la intervenció

Tal i com ja hem indicat en els apartats anteriors, els treballs arqueològics duts a terme han estat propiciats per la necessitat de l'empresa FECSA-ENDESA de realitzar una rasa que permetin la instal·lació d'una nova línia de baixa tensió. El fet de que la zona afectada estigui situada en un indret d'interès arqueològic i alt valor històric, com hem vingut explicant en l'apartat 3, ha donat peu a que es considerés la presència d'un control arqueològic preventiu en vistes a la possible aparició de restes i d'estructures, seguint el procediment establert per la llei 9/1993, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català, i el Decret 78/2002, de 5 de març, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Podem resumir l'interès històric i arqueològic de la zona on s'han de dur a terme els treballs en diferents aspectes. Per una banda, els carrers afectats es troben dins d'un sector del barri del Raval on s'ha pogut documentar el jaciment prehistòric més important de la ciutat de Barcelona, l'extensió del qual s'ha pogut comprovar per bona part del barri amb diferents prospeccions i excavacions. Per altra banda, tot aquest sector formava part de l'ager de la colònia romana de Barcino i sembla ser que ja llavors el mateix carrer de Sant Pau era un dels camins tradicionals d'entrada i sortida de la ciutat, havent existit, en les seves immediacions, una zona de necròpolis almenys des d'època tardoromana. Finalment cal destacar la proximitat del monestir de Sant Pau del Camp (MHAIN R.O. 18-7-1879), així com la constància de ser un territori plenament ocupat des d'època medieval, on la documentació escrita sembla donar a entendre que s'hi van produir els primers intents de fortificació del barri cap el 1370 amb estructures de fusta.

Tots aquests motius creiem que justifiquen per si sols la importància de dur a terme els citats treballs arqueològics a la zona per tal de localitzar i documentar les possibles restes patrimonials que poguessin veure's afectades per l'actuació urbanística, procurant obtenir la màxima informació de l'àrea i així complementar els estudis realitzats fins el moment.

5. Mètode de treball

Tal i com el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona especifica, en aquesta intervenció arqueològica s'ha utilitzat el mètode de registre ideat per E. C. Harris (HARRIS, 1991).

Es tracta d'una metodologia sistemàtica que consisteix a registrar objectivament els estrats que s'exhumen, amb l'objectiu d'entendre'n la formació, delimitació, estructuració i ordre de deposició. Per a fer-ho, es numera els estrats sota el nom d'"unitat estratigràfica" (UE), que els individualitza els uns dels altres. Cada UE es registra en una fitxa on s'indiquen les dades que permeten la seva correcta identificació i descripció (ubicació en el jaciment, característiques físiques, situació en les plantes i seccions, i posició física respecte a la resta d'UE del jaciment amb les quals es relaciona).

Aquest mètode també inclou la realització de material gràfic: planimetria d'una banda i fotografia de l'altra. La planimetria es concreta en plantes i seccions, les quals ens donen, respectivament, una visió diacrònica i una de sincrònica de les troballes realitzades. Pel que fa al material fotogràfic, és imprescindible per a la constància visual dels treballs realitzats.

6. Descripció dels treballs realitzats

Els treballs als quals fa referència la present memòria s'inicien el dia 20 de d'octubre del 2008. Tal i com indicava el projecte d'obra entregat al MHCB, l'intervenció suposava l'obertura de diverses rases d'uns 80 cm de fondària, que afectarien els carrers de la Reina Amàlia, Lleialtat, Sant Pau, Abat Safont i Hort de la Bomba, a més de la plaça Folch i Torres, de Barcelona, per tal d'instal·lar una nova línia elèctrica.

Davant l'extensió de l'àrea afectada per la intervenció, s'ha considerat oportú diferenciar les rases segons els carrers que afectaven. Així, la que hem anomenat com a rasa 100, afecta la plaça de Josep M. Folch i Torres, el carrer de la Reina Amàlia i el carrer de l'Abat Safont, tot travessant el carrer de Sant Pau. La rasa 200 afectaria el carrer de la Lleialtat, mentre que la 300 afectaria el carrer de l'Hort de la Bomba. Pel que fa a les unitats estratigràfiques, aquestes s'han anat numerant des del núm. 101, 201 i 301, segons la rasa on hagin estat documentades.

Rasa 100

Aquesta rasa presenta una longitud de 250 metres que transcorren pel costat meridional de la plaça Josep M. Folch i Torres, el carrer de la Reina Amàlia i el carrer de l'Abad Safont, travessant el carrer de Sant Pau. Per la seva realització, s'ha procedit a desmantellar el paviment existent, format per lloses de formigó, mitjançant martell pneumàtic incorporat a una petita màquina giratòria, així com la seva preparació en formigó, per tal d'extreure el sediment sobrant amb la mateixa màquina o manualment, segons el cas, fins a una fondària màxima d'uns 0,80 m. Per sota del paviment es va poder documentar un estrat format per sauló barrejat amb argila i alguna resta de material constructiu, que cobria els diferents serveis instal·lats amb anterioritat. En cap moment s'ha pogut observar cap resta arqueològica o cap indicatiu que fes pensar en la seva existència.

Rasa 200

La rasa denominada amb el núm. 200, afecta el carrer de la Lleialtat, fins la cruïlla amb el carrer de les Carretes. Presenta una longitud d'uns 50 metres i, a l'igual que la rasa 100, s'ha assolit una fondària màxima de 0,80 m. El procediment d'execució ha estat similar al de l'anterior infraestructura, mitjançant la màquina giratòria a l'hora de desmantellar el paviment, i retirar el sediment restant. De la mateixa manera, tampoc s'ha observat la presència de cap resta o element arqueològic.

Rasa 300

La darrera rasa realitzada és la núm. 300, la qual afecta el carrer de l'Hort de la Bomba, en un tram de 50 metres i amb un fondària màxima d'un metre.. Tal i com hem explicat en les dues rases anteriors, i després de desmantellar el paviment i procedir al buidatge del sediment mitjançant la màquina giratòria, només s'ha pogut documentar un estrat format per sauló i argila, que cobria els diferents serveis d'aigua, gas i electricitat. No s'ha observat doncs, cap resta arqueològica i cap element que pogués fer sospitar de la seva existència.

Així doncs, havent-se realitzat tota la infraestructura necessària per la instal·lació de les noves connexions, es van donar per acabats els presents treballs el dia de 7 de novembre del 2008.

7. Conclusions

El resultat de la intervenció a la plaça Josep M. Foch i Torres, 1 / Carrer Reina Amàlia, 24B-38 / Hort de la Bomba, 2-6 / Abat Safont, 5-11 / Sant Pau, 103B-118 / Lleialtat, 1-9, 2B-6B, amb codi MHCB 113/08, constata la inexistència de restes arqueològiques rellevants a la zona afectada, podent-se parlar de resultats negatius. L'estratigrafia que s'ha pogut documentar ha consistit en una seqüència contemporània formada per una capa de lloses que conformen el paviment del carrer, cobrint una capa de preparació de formigó. Per sota d'aquesta capa de formigó ha aparegut sauló barrejat amb argiles i material constructiu, que cobria serveis moderns (aigua, gas, electricitat).

L'escassa profunditat de les rases realitzades (amb un màxim de 100 cm.), ha impedit documentar les cotes inferiors, per la qual cosa no es pot descartar que hi hagi restes arqueològiques per sota d'aquestes, tenint en compte els antecedents de la zona en qüestió.

8. Bibliografia

- **AA. VV.-** *Actes del I congrés d'història del Pla de Barcelona, celebrat a l'Institut Municipal d'Història. El Pla de Barcelona i seva història.* 1982.
- **AA. VV.-** *Els barris de Barcelona, vol. I (Ciutat Vella i l'Eixample).* Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1998.
- **AA. VV.-** *Història de Barcelona, vol. 2, 3, 4, 5.* Enciclopèdia Catalana. Barcelona, 1992.
- **AA. VV.-** *Quaris 03.* Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Barcelona, 2003.
- **AJUNTAMENT DE BARCELONA.** *Urbanisme de Barcelona.* www.bcn.cat/urbanisme
- **ARTIGUES I CONESA, Pere Lluís.-** *Memòria dels resultats obtinguts en l'excavació arqueològica al jaciment de Sant Pau, cantonada amb Reina Amàlia i C/ Carretes (Barcelona, Barcelonès).* Arxiu del Servei d'Arqueologia Urbana de la Ciutat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona, 2001. Memòria inèdita.
- **GARCIA i ESPUCHE, A.-** *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial.* Barcelona, 1986.
- **HARRIS, E.C.-** *Principios de estratigrafía arqueológica.* Crítica. Barcelona, 1991.